

BJÖRN KÖRLOF:

Realism i värnpliktsdebatten

Värnplikten är en börda för den enskilde och kan aldrig bli populär, anser jur kand Björn Körlof i Försvarsdepartementet. Men den är nödvändig och man måste göra det bästa av den. Ökad realism i utbildningen och ökad information inte minst om repetitionsövningarna hör till vad han vill få fram. Han påpekar att infanteristen förmodligen vet för litet om de tekniska vapnens verkan, vilket gör att han inte har full tilltro till dem. Han tycks också betvivla att "enkla och billiga vapen i stort antal", som det heter i försvarsdebatten, kommer att tillfredsställa de värnpliktiga i krig.

Att värnplikten är av avgörande betydelse för försvaret och därmed för trovärdighet i vår utrikespolitiska linje, är ett faktum som accepteras över hela den politiska linjen. Detta får ibland en plats i skymundan i försvarsdebatten, som handlar mycket om ekonomi, teknik och planering mot olika hot.

Under år 1974 prövades vid inskrivningsförrättningar runt om i landet 65 099 unga mäns duglighet för värnpliktsutbildning. Av dessa frikallades 6 840, vilket utgjorde 10,7 % av antalet prövade sedan överåriga frånräknats. Till försvarsmakten fördelades av de prövade 54 322. Till vapenfrinämnden inkom samma år 2 258 ansökningar om tillstånd att få fullgöra vapenfri tjänst. Nämnden biföll 1 332 ansökningar.

Samma år inryckte ca 53 000 till sin första tjänstgöring vid olika fredsförband, medan ca 108 000 inkallades till repetitionsutbildning vid olika krigsförband.

Till regeringen inkom under år 1974 1 074 anmälningar om totalvägran. Av dessa var 227 st anmälda som Jehovas vittnen vilka, sedan medlemsskapet fastställts, inte vidare inkallas till militärtjänstgöring. De övriga 847 st fördelade sig med 792 vägrande vid grundutbildning och 55 vid repetitionsutbildning. De förra utgjorde 1,5 % av grundutbildningskontingenten, de senare 0,05 % av repetitionsutbildningskontingenten.

Dessa siffror belyser summariskt den årliga omfattningen av den allmänna värnplikts ingrepp i befolkningen. Mot bakgrund av dem kan man dra slutsatsen att lojaliteten mot den allmänna värnplikten, när det kommer till kritan, är mycket omfattande. Ändå

utvisar ett flertal undersökningar de senaste åren att försvarsviljan hos ungdomen ligger på en lägre och i vissa fall (akademisk ungdom) markant lägre nivå än för den övriga befolkningen. Den relativt stora grupp ungdomar, som i försvarsviljeundersökningarna uppger en låg eller obefintlig försvarslinje, fullgör ändå, detta framgår av ovanstående siffror, i helt avgörande utsträckning sin militärtjänstgöring. Detta belyser den bakgrund som värnpliktsutbildningen måste ses emot.

De negativa sidorna

Den allmänna opinionen inom ungdomsgenerationen är tveksam och delvis negativ i sin inställning till det militära försvaret. Uttryck för denna inställning är lätt att lufta vid en opinionsundersökning. Men det förhåller sig säkert så att en negativ uppfattning om mål och medel, storlek och resurser för dagens svenska försvar inte nödvändigtvis behöver stå i motsättning till tanken att man ändå skall fullgöra vad som ålagts medborgarna i demokratisk ordning. När den enskilde medborgaren direkt ställs inför värnplikten, med de konsekvenser en vägran skulle medföra, synes de flesta välja att fullgöra utbildningen.

Värnplikten är inte, och kommer aldrig att bli, en populär företeelse. Man kommer aldrig ifrån att vårt värnpliktsystem tvångsmässigt kräver personligt deltagande av den manliga yngre befolkningen i en statlig aktivitet, som saknar motsvarighet på de flesta andra områden. Verksamheten är hårdhänt och säregen, och i händelse av krig skrämmande till sin natur, och ställer därför de

värnpliktiga inför en etik och en levnadsform, inför vilken det krävs en betydande grad av självövertunnelse och stålsättning av både psykisk och fysisk natur.

Att så många ändå fullgör den måste därför ses som en positiv uppoffring. Att det sedan från det stora flertalets sida sker med en mer eller mindre uttalad motvilja är enligt min uppfattning fullt naturligt.

Mot denna bakgrund tror jag att en diskussion om problemen med värnpliktsutbildningen blir mer realistisk. De som söker måla upp bilden av i sin uppgift engagerade folkhemssoldater, vilka i positiv solidarisk anda fullgör sin utbildning i det svenska folkförsvaret, tror jag har missat grundförutsättningen, nämligen att värnplikten är och förblir en misshaglig pålaga för det stora flertalet. Det förekommer skrivelser som i föraktfull ton behandlar de värnpliktigas krav på större medinflytande och bättre ekonomiska förhållanden. En sådan hållning tyder på en viss oförmåga att förstå vilka spänningar som kan uppstå mellan den värnpliktiges försvarslojalitet och hans lojalitet mot ex nybildad familj och hans från skola, föreningsliv och arbetsplats förvärvade erfarenhet av diskussion och samverkan för att nå resultat.

De värnpliktigas ekonomiska och sociala förhållanden kan och bör förbättras på flera olika områden. Detta är viktiga delar av förutsättningarna för motivation och därmed för utbildningsresultaten. En värnpliktig som går med ständig oro för familjeekonomi är inte en positiv soldat, även om han är positiv till försvaret.

Positiva inslag

Även om man kan tycka att de värnpliktigas argumentering stundom är vildvuxen och tar sig uttryck, som inte alltid är förenliga med gällande reglementen, bör man dock ta fasta på ett par väsentliga positiva inslag.

Den debatt som nu föres om framförallt medinflytande har från majoritetens sida den grundtonen, att den syftar till att i samverkan nå ett bättre utbildningsresultat. Detta måste mot bakgrund av värnpliktens tvångskaraktär ses som ett steg framåt. Man diskuterar väl att märka inte frågan om värnpliktens vara eller inte vara utan värnpliktens del i samhällsgemenskapen och vilka vägar, som kan användas för att få ut bättre effekt. Under de krigsförbandsövningar jag som reservofficer genomfört har jag gjort de erfarenheterna, att de värnpliktiga med något enstaka undantag är utomordentligt lojala och gör fina insatser under besvärliga förhållanden. Kamratandan är överlag mycket god och bär över det mesta av fältlivets påfrestningar.

Men man bör också vara vaken för de negativa inslagen. Skallen mot befälskåren från vissa grupper kan inte tolkas som positiv kritik för att nå bättre resultat utan som utslag av en genuin strävan att dra dessa tjänstemän i smutsen. Den som tagit del av de under-groundstenciler, som "utges" på några av våra regementen, med deras bisarra och frånstötande hopkok av revolutionär anarkism och "humor" anspelade på militarism, nazism och homosexualitet och naiv försvarsnegativism i största allmänhet, kan förstå den bitterhet som befälskårerna känner. Även vissa massmedia kan stundom inte

låta bli att, i om än utslätad form, anspela på samma dunkla teman.

Man kan heller inte bortse ifrån att vissa, dock mycket små, värnpliktsgrupper medvetet odlar och skördar missnöje i största allmänhet mot försvaret. Man skall vara medveten om att det under värnpliktsutbildningen inte går att undvika att tillfällen till det inte är så sparsamma. Dessa negativa inslag synes – om man får tro massmedia – i hög grad prägla den militära vardagen. Så förhåller det sig förvisso inte. Majoriteten av de värnpliktiga har en avgörande realistisk inställning, framförallt sett mot bakgrund av de svårigheter de faktiskt utsätts för.

Jag uppfattar svårigheterna som i huvudsak knutna till två områden. Det första rör attityderna mellan värnpliktiga och befäl i det dagliga arbetet. Här ligger en avgörande grund för försvarsmotivation i största allmänhet och trivsel i arbetet. Det andra rör tron på förmågan att faktiskt klara uppgifterna i händelse av krig. Här är avgörande att utbildning och utrustning är sådan att de värnpliktiga, när de jämför med utländska försvarsmakter, upplever sig som jämbördiga.

Värnpliktiga och befäl

Attitydfrågorna är komplicerade. Samspelet mellan de agerande i ett militärt förband uppvisar mönster som inte alltid är jämförbara med det civila samhället. Verksamheten är tex ofta, även i fred, farlig och det ställer krav på många förberedande rutinmässiga övningar för att öva upp säkert handlag.

De som genomgått en praktisk yrkesutbildning har ofta lättare att underkasta sig övningar som syftar till rutinmässig hantering av materiel. Den mer teoretiskt utbildade har många gånger den omedvetna föreställningen att man "kan" något, om man teoretiskt har förstått hur en viss uppgift skall lösas eller hur ett visst vapen fungerar. Denna senare kategori blir därför lätt irriterad över vad man uppfattar som harvande eller upprepningar. Alla gymnasieutbildade kan inte bli brigadchefer utan måste nöja sig med den intellektuellt mindre stimulerande uppgiften att leda sig själv med vidhängande utrustning. Detta är inte mycket att göra åt, men bara medvetenheten hos utbildningsbefälet om att vissa delar av utbildningen för många värnpliktiga ter sig tråkig och meningslös kan kanske sporra till bättre och mer engagerande uppläggningar också av enahanda övningar.

Det militära sättet att ge order bygger på erfarenheter från krig, som visar att order skall ges klart och entydigt för att undvika risker för missförstånd och oklarheter, som kan få katastrofala konsekvenser. Att i djupaste fred och idyll få de värnpliktiga att leva med i en "stridsmålning", som motiverar en sådan ordergivning, har sina problem. Det är lätt att göra en komisk figur ("krigstokig") av ett befäl i sådana situationer. Det är kanske ännu lättare för en ung värnpliktig att bli missmodig inför det militära, när befäl begagnar sig av de militära orderformerna i vardagligt samtal.

Att ett militärt förband i fält inte kan fungera utan att varje medlem i förbandet håller rätt på både egna utrustningsdetaljer och

gemensam materiel säger sig självt. Många befäl har erfarenhet av den nästan till knappologi gränsande systematiska ordning under den bristernas kärva realitet, som rådde efter 1925 års försvarsbeslut. Mycket av detta finns kvar i attityderna inom försvarsorganisationen. Det är inte nu och inte heller i framtiden något fel att vara ordningssam och hushållningsmedveten. Men de värnpliktiga åser, med sin bakgrund som söner av välfärdssamhällets slit-och-släng attityd, med en viss road förundran den pappersadministration, som utvecklas kring förlusten av en, som de upplever det, obetydlig utrustningsdetalj.

Att den värnpliktiges hela fältutrustning måste packas, bäras och förvaras på ett ordnat sätt om den överhuvudtaget skall kunna medföras, erkännes nog av de flesta som haft anledning att befatta sig med den. Men att denna ordning kan upprätthållas i alla situationer erkännes inte av de värnpliktiga. En soldat, som uttröttad och svettig efter en längre marsch får en uppgift att observera ett terrängparti för att skydda sina kamrater och sedan blir åthutad av ett befäl för att hjälmduken sitter snett eller knappar inte är knäppta, kommer, med en aldrig så god försvarsvilja, att tycka illa om detta befäl. Jag förstår honom. Hans uppgift just då är nämligen att hålla noggrann uppsikt över eventuella fiender (en i krig inte oväsentlig uppgift) och inte att knäppa knappar.

Dessa, faktiskt inte överkliga, exempel pekar på några punkter, där ett annat attitydförhållande mellan befäl och värnpliktiga skulle medfört en som jag tror bättre anda.

Tilltron till utbildningen

Det andra svåra området gäller tilltron till sig själv, kamraterna, befälet, utbildningen och försvaret i stort. Det finns här allvarliga problem. Jag inskränker mig till erfarenheter jag haft från infanteriförband. Det är sannolikt att erfarenheter från mer tekniska vapenslag och försvarsgrenar är mer positiva. Det belyser i så fall ytterligare den tes jag söker driva.

Vad gäller innehållet i utbildningen har den kraftiga betoningen på pansarbekämpningen i svenskt infanteri lett till en överdriven tro på stridsvagnars terrängframkomlighet och verkansförmåga i snart sagt vilken terräng som helst. Förevisningsövningar eller filmer som visar stridsvagnarnas begränsning i vår terräng borde ges större plats i utbildningen, samtidigt som våra egna vapens och vår taktiks möjligheter förevisas.

Vår egen artillerield och dess verkan har den värnpliktige infanteristen dålig eller ingen uppfattning om. Här krävs realistiska förevisningsövningar eller filmer och bättre spel av den indirekta elden vid slutövningar.

Speciellt ofta riktas kritik mot cykeln som transportmedel. Kritiken gäller inte enbart att det är arbetsamt att cykla och cykeltolka. Men i den hårda tjänsten går cyklarna ständigt sönder, varför de värnpliktiga ändå mycket ofta (tillsammans med den trasiga cykeln) får lastas på traktor. Cykelproblemet kan inte lösas med mindre andra transportmedel övervägs. För hälften av infanteribrigaderna föreslår chefen för armén i år anskaffning av transportfordon.

Värnpliktssystemets utbildningsmetodik har vissa kritiker men anses i stort riktig. I

synnerhet under repövningarna anser värnpliktiga i specialbefattningar eller i inte direkt stridande tjänst att de ges liten eller ingen utbildning avpassad för dem. Detta gäller främst sjukvårdare, personal vid kokgrupp och värnpliktiga i vissa stabsbefattningar. Delvis är denna kritik riktig. Utbildningen är under repövningar starkt inriktad på de stridande "klossarna". Övriga enheter och vissa tjänstegrenar "hänger lite i luften". Utbildningsmetodiken måste för deras del överses. Personalen måste ges utbildning och övning direktriktad för dess tjänstgöring.

Efter större övningar framförs ofta kritik av typ: mycket väntande, dålig information om lägesutveckling, urusel realism i markering och spel av fienden. Detta skapar dålig motivation och känsla av att förbandet inte gör något betydelsefullt.

I denna kritik kan jag till stor del instämma, samtidigt som man måste vara medveten om att förbandsövningar i större skala leder till att vissa förband, som tex får beredduppgifter, kan bli liggande åtskilliga timmar och att detta är normalt i krigstid. Väntande och "standon" vid större övningar är svåra att undvika om cheferna skall ha någon handlingsfrihet. Här är däremot information om varför olika situationer uppstår nödvändig. Den ankommer på respektive chef att förmedla. Även om så sker måste man konstatera att tidspresen många gånger omöjliggör information i den utsträckning som krävs.

Slutövningarna drivs ofta så att de enskilda i förbandet trots individuellt ofta mycket goda prestationer inte upplever att deras in-

sats lett till något för förbandet i sin helhet bra resultat. Det är utomordentligt väsentligt att ett förband, som "tänts" på sin uppgift och med stark gåpåaranda försöker lösa den, också får fullfölja uppgiften även om det kanske inte helt stämmer med övningsledningens ritningar. Ett förband får här inte stoppas av en stridsdomare och gå tillbaka med en övnings teknisk motivering. Sådant utlöser kraftig negativism.

Vid genomgångar efter större övningar med de värnpliktiga måste större vikt läggas vid kommentarer till det som de värnpliktiga upplevt som hårt och besvärligt och mindre till det som legat på den taktiska metafysikens "högre nivå". Den värnpliktige måste få erkännande för en god prestation, även om den varit liten i det större sammanhanget. Generalen ensam vinner som bekant inte slaget, de djupa leden gör det åt honom.

Försvarets möjligheter

Vad gäller erfarenheterna av det svenska försvarets styrka och effektivitet är problemet mångfacetterat.

Av många framförs uppfattningar om att Sverige lätt kan tvingas till underkastelse genom strategisk bombning med kärnvapen mot våra storstäder och att vårt konventionella försvar då inte fyller någon uppgift. Om fienden inte väljer strategisk kärnvapenbombning kan han ändå, sägs det, sätta in så kraftiga konventionella förband, flyg, pansar och artilleri att våra soldater "cyklade och bärande ihjäl sig" inte har någon chans. En vanlig attityd (åtminstone hos infanterister under grundutbildning) är att

"detta kommer aldrig att funka". "Passivt motstånd" eller gerillakrigföring anses då ofta, säreget nog, som bättre försvarsmetoder. Sammanfattningsvis alltså en viss grad av defeatism.

Detta bygger på delvis osanna och delvis felaktiga, men inte desto mindre farliga uppfattningar. I hur stor omfattning de är verkligt förankrade hos de värnpliktiga och inte enbart ett fredstida uttryck för allmän olust och negativism inför svårigheterna, är svårt att uttala sig om. Själv har jag blivit något oroad efter många samtal med soldater om just detta.

Vietnamkriget, krigen i Mellersta Östern och stormakternas propagandauppvisningar av den egna militära kapaciteten, senast förmedlad i TV i serien "Världens vapen", har fått och får effekter som man alls inte kan bortse ifrån. Uppenbarligen har dessa stridsbilder gjort de värnpliktiga mer medvetna om och skrämda av de moderna stridsmedlens verkningar. Detta har i förening med det egna grodperspektivet (cykeln, automatkarbinen och traktorn) lett till bristande tilltro till vår slagkraft.

Att "Ak-Hugo" och "k-pist Janne" mot bakgrund av cykel och cykeltolkning efter traktor har sina dubier rörande infanteribataljonens eldkraft och rörlighet på slagfältet i förhållande till "fi" är, för att uttrycka sig försiktigt, inte helt oförståeligt. Att samma grabbar har sina tvivel rörande överlevnads-möjligheterna i ett skyttevärn, när de på TV sett våg efter våg av attackflyg vräka brandbomber, kulbomber och splitterbomber över försvarande ställningar, har likaledes naturliga psykologiska förklaringsgrunder. Och

att de i sitt stilla sinne funderar över hur man på lämpligaste sätt får stopp på en i rasande fart under eldgivning framryckande breddgrupperad stridsvagnsbataljon är heller inte ägnat att förvåna.

Respekten för stridsmedel med hög teknisk prestanda i stort antal tyder, såvitt jag kan förstå, i grunden på gott omdöme. Man behöver inte ha genomgått Försvarshögskolans högre kurs för att tillägna sig den respekten.

Problemet är: hur skall vi få svenska värnpliktiga att gå i strid mot mekaniserade stormaktsdivisioner om de inte tror att de har en rimlig chans att lyckas? Det finns här en allvarlig fara för att de värnpliktiga, som ju till huvuddelen går till armén, går ifrån värnplikten med en på egna erfarenheter grundad uppfattning om försvaret som verkningsslöst mot de moderna högklassiga stridsmedel och förband, som stormakterna kan sätta in. Frågan är om inte diskrepansen mellan de värnpliktigas bild av fienden och den egna försvarsförmågan redan nu för många upplevs som starkt ogynnsam. Detta i sin tur ligger nog bakom mycket av talet om att det är meningslöst, att passivt motstånd är bättre etc. För att försvaret skall få tilltro hos de värnpliktiga krävs förutom en god personlig utrustning och materiel för strid i närmiljö också en grundad tillit i att de stötts upp av kraftiga högkvalificerade förband (pansar, artilleri, flyg och marin).

Situationen kompliceras i dagsläget ytterligare av debatten om ytförsvaret och de sega gubbarna. Just den lanserade försvarsprincipen förutsätter en mycket hög grad av försvarsvilja, uthållighet och tilltro till den

egna förmågan hos just de värnpliktiga. Är detta möjligt att uppnå med dagens ungdom? Jag vill inte hålla det för alldeles utslutet, men jag tillhör nog en växande skara som tvivlar.

De värnpliktiga och deras vapen

För dem som slår vakt om den allmänna värnplikten och de värnpliktiga (jag tillhör dem, särskilt som jag anförtrotts ledningen av ca 160 stycken i händelse av krig), måste frågan om deras möjligheter att gå i land med uppgifterna te sig mer betydelsefull än vad som hittills framskyttat i debatten.

Svensken torde tillhöra den del av världsbefolkningen, som tillägnat sig den mest djupgående övertygelsen att modern teknik kan och bör underlätta och överta besvärliga arbetsmoment. Vanan att vara omgiven av modern och avancerad teknik byggs upp både i hemmen, i skolan och på arbetsplatsen. Jag tror därför inte att den svenske värnpliktige vare sig i fred och än mindre i krig i längden accepterar bara det näst bästa för att klara livhanken och lösa sina uppgifter.

Att som renodlad princip utrusta de värnpliktiga med "enkla och billiga vapen i stort antal" kan möjligen motiveras med ekonomiska argument (och dessa har förvisso sin tyngd i ett skattetyngt samhälle) men det är tveksamt om de värnpliktiga i händelse av krig anser en sådan princip fullt ut acceptabel.

Å andra sidan är de via TV förmedlade stridsbilderna, som exemplifierats ovan, i stora stycken inte tillämpliga för vår del. Att

klargöra detta för värnpliktiga kräver tid, noggrann argumentation och betydande sakkunskap om militärpolitik, strategi, militärgeografi, operativa principer, taktik etc.

Alla värnpliktiga kan inte utbildas fullt ut i dessa stycken. Man får nöja sig med några påpekanden rörande argumenteringen i stort: 1. Kärnvapenkrigets osannolikhet. 2. Stormaktsstyrkornas bindning mot varandra. 3. Storleken av de marginella styrkor de därmed kan avdela mot oss. 4. Att dessa styrkor måste transporteras över vatten eller med flyg för att nå oss eller ta sig fram i vägfattig och svårframkomlig terräng. 5. Att det svenska landskapet inte ser ut som Central-europas slätter och därför erbjuder bättre skydd och kan tvinga fientliga mekaniserade förband in i strid i för dem synnerligen ogynnsam terräng. 6. Att vi har kortare och lättare underhållslinjer. 7. Att vi slåss i eget land.

Likväl kommer man inte förbi: 1. Det fientliga attackflyget (förutsatt att det kommer in i landet). 2. De breddgrupperade stridsvagnsbataljonerna i vissa delar av landet (förutsatt att de kommer i land) samt 3. svårigheterna att med cykeltolkande batal-

joner snöra in en genom luftlandsättningar och mekaniserat infanteri synnerligen rörlig landstridsmotståndare (förutsatt att han kommer in i landet).

Förutsättningen att fienden kommer in i landet har sin särskilda betydelse, framförallt kanske ur neutralitetspolitisk trovärdighetssynpunkt men också i avgörande grad för de värnpliktigas och befolkningens allmänna tilltro till försvaret.

Vi måste ha råd att med bibehållen värnplikt bygga upp ett försvar som med utnyttjande av svensk industri och teknik kan förhindra att fientligt attackflyg får härja fritt mot våra infanteribataljoner, som gör överskeppning och landstigning till något avsevärt mer än ett transporttekniskt problem för fienden samt ger våra armébrigader sådan rörlighet och eldkraft att de värnpliktiga i dem inte blir överkörda innan de släppt tolklinan och fått cykeln 10 meter vid sidan av vägen.

Det är inte enbart en fråga om ekonomi, det är också ytterst en fråga om att slå vakt om den allmänt värnpliktige i den svåraste av alla mänskliga uppgifter, att med livet som insats försvara landet.